

The Temple's management for promotion of Buddhist tourism in Lamphun Province

Phra-athikarn Charan Abhinando (Singnoi)

Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

Corresponding Author: Charan_549@hotmail.com

Received: June 28, 2018

Revised: February 20, 2019

Accepted: March 1, 2018

Abstract

The objectives of this research were to study and analyze the temple's management in Lamphun province. This research was participatory action research. The samples for data collection were abbot, representative of local government organization, the president of the Cultural Council and school administrators. The study revealed that the temple's management has developed in order to respond the Buddhist tourism for being a source of local wisdom and local identity. For the SWOT analysis, it was found that the strength of the temple was its beautiful architecture and cultural and Buddhist capital. For the weaknesses, the temple was in lack of service personnel and systematic data collection. In terms of opportunity, the 6 temples were financially supported for Buddhist tourism promotion. In terms of threat, the lack of budget for advertisement and public relations and the lack of tour guide personnel for the temple Buddhist tourism.

Keywords: Lamphun Province, Promotion of Buddhist Tourism, The temple's management

การบริหารจัดการวัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดลำพูน

พระอธิการจรัล อภินนโท (สิงห์น้อย)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ได้รับบทความ: 1 พฤศจิกายน 2561 ปรับปรุงแก้ไข: 20 กุมภาพันธ์ 2562 ตอรับตีพิมพ์: 1 มีนาคม 2562

Corresponding Author: Charan_549@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาการบริหารจัดการวัดในจังหวัดลำพูน และวิเคราะห์การบริหารจัดการวัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดลำพูน การวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เจ้าอาวาส ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประธานสภาวัฒนธรรม ผู้บริหารโรงเรียน และนักวิชาการ ผลการวิจัยพบว่า การบริหารจัดการวัดในจังหวัดลำพูนได้ดำเนินการพัฒนาให้วัดในพื้นที่เป้าหมายสนองความต้องการเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและอัตลักษณ์ของท้องถิ่น การวิเคราะห์ SWOT พบว่า จุดแข็ง คือ มีสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่สวยงาม มีทุนทางวัฒนธรรมและทางพุทธศาสนา จุดอ่อน คือ ขาดบุคลากรที่ให้บริการ และการจัดเก็บข้อมูลยังไม่เป็นระบบ โอกาส คือ วัด ทัศนศึกษาทั้ง 6 วัดในจังหวัดลำพูน ให้การสนับสนุนงบประมาณบางส่วน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดลำพูน อุปสรรค คือ ขาดงบประมาณในการตลาดและประชาสัมพันธ์ระบบการบริหารจัดการวัด ยังไม่มีคณะบุคลากรให้บริการนำชมแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธอย่างชัดเจน

คำสำคัญ: จังหวัดลำพูน การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ การบริหารจัดการวัด

บทนำ

การท่องเที่ยวเชิงศาสนา (วัฒนธรรม) หรือการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ (Spiritual Tourism) กลายเป็นการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง ที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก จากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ในขณะนี้ โดยให้ความสนใจเป็นพิเศษกับวัด แหล่งโบราณสถาน และสถานที่ปฏิบัติธรรม เนื่องจากวัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศไทย ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว และมีการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นไปตามคติความเชื่อ ที่ถือว่าการได้มาสักการะ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ร่วมทำบุญ บริจาคทาน ปฏิบัติบูชา จะนำความเป็นสิริมงคลมาสู่ชีวิต และครอบครัวของผู้ ที่ได้ไปสักการะขอพร และยังสามารถสร้างเสริมกำลังใจให้เกิดขึ้น ทำให้จิตใจผ่องใส วัดจึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทหนึ่ง คือเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยว ประเภทที่มนุษย์สร้างขึ้น แต่มีความแตกต่างจากแหล่งท่องเที่ยว ที่มนุษย์สร้างขึ้นประเภทอื่น เนื่องจากมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสังคม รวมถึงความผูกพันทางจิตใจ ต่อชนรุ่นหลัง ประเทศไทยมีแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์จำนวนมาก กระจายอยู่ตามภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย และมีความเป็นเอกลักษณ์ ทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมเฉพาะในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเป็นจุดดึงดูดที่สำคัญ ในด้านการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ สำหรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ที่มุ่งหวังที่จะได้รับความเพลิดเพลิน และได้บุญกุศลไปพร้อมกัน (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2544)

การบริหารจัดการด้านแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา และมรดกวัฒนธรรมควรเป็นเรื่องที่มีหลักประสมประสานกันหลายรูปแบบ รวมทั้งการบริหารทางธุรกิจ การจัดการรักษาศาสนสถาน ที่ ซึ่งเป็นมรดก การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม อุตสาหกรรมด้านขนส่ง โบราณคดี พิพิธภัณฑสถาน ที่มองเห็นสัมผัสได้ และผลผลิตต่าง ๆ ทางวัฒนธรรม การจัดการท่องเที่ยวในวัด แม้กระทั่งในพระอารามหลวงยังมีข้อจำกัดอยู่มากพอสมควร ทั้งด้านกายภาพ ด้านนโยบาย และด้านการพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยว ในปัจจุบันการท่องเที่ยวเชิงศาสนา หรือทัวร์ไหว้พระทำบุญ ณ วัดสำคัญต่าง ๆ นับเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยว ในกลุ่มความสนใจพิเศษที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในประเทศไทย ทั้งนี้เพราะตามคติความเชื่อที่ถือว่า การได้มาสักการะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ร่วมทำบุญ บริจาคทาน จะนำความเป็นสิริมงคลมาสู่ชีวิต (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และสร้างจิตใจที่ผ่องใส มาสู่ผู้ปฏิบัติตนเอง โดยจะเห็นได้ว่า “วัด” เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สะท้อนอารยธรรมและวิถีชีวิตของท้องถิ่น อันเป็นแหล่งรวมข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ การศึกษา ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม รวมทั้งเชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมกับชุมชน และการตั้งถิ่นฐานของชุมชนอีกด้วย นอกจากนี้วัดจะจัดว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทหนึ่งแล้ววัดยังเป็นสถานที่ทำบุญในโอกาสต่าง ๆ ทั้งงานทำบุญเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาโดยตรงและงานมงคล และงานอวมงคลของชาวบ้าน หรืออาจเรียกได้ว่าวัด มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวไทยเนื่องจากวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจที่สำคัญของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (Pinyonattagarn, 2018) สร้างวัฒนธรรมแห่งสันติสุขเพราะการแบ่งปันผลผลิตหรือปัจจัย 4 ตามความจำเป็น และอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นบนฐานของการเคารพ และการให้เกียรติแก่กันและกันแม้ว่าจะไม่รู้จักรักกันมาก่อนก็ตาม (พระครูปริยัตริธนานุยุต และ อุทัย สติมัน, 2560)

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่สร้างประโยชน์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมให้กับประเทศเป็นอย่างมาก ถือเป็นสิ่งสำคัญที่มีผลต่อกลไกการพัฒนาประเทศไทย การส่งเสริมการท่องเที่ยว ก่อให้เกิดการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งนำมาสู่การสร้างอาชีพ การจ้างงานทั้งในภาคการท่องเที่ยวโดยตรง และการ

จ้างงานในภาคอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องตามมา เกิดการกระจายรายได้ไปสู่ชุมชน และท้องถิ่นมากขึ้น ซึ่งในภาพรวมแล้วจะนำไปสู่การสร้างเสริมความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ เมื่อกิจกรรมทางประเพณีกลายเป็นวัตถุ癖ในการท่องเที่ยว รูปแบบของกิจกรรมตามแบบเดิมของท้องถิ่น มักจะถูกปรับเปลี่ยนไปเพื่อให้เกิดความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว ทำให้ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการจัดกิจกรรมประเพณีมีชมรมเพียงชาวบ้านหรือคนในชุมชนเท่านั้น หากแต่มีหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ เข้ามาร่วมด้วย (หยี่ฟาง แซ่ฟาง, 2559) ซึ่งการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับเชิงพุทธศาสนานั้น ถือเป็นการท่องเที่ยว เพื่อการชมหรือสัมผัสสถาปัตยกรรมด้านศาสนา การท่องเที่ยววัด ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ และสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา (Phrachayanuntamunee, 2017) ทั้งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์อีกมากมายที่รอการศึกษาค้นคว้า โดยเฉพาะวัตถุโบราณที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น รวมทั้งการเข้าใจถึงคุณค่าของแหล่งโบราณสถานที่ถูกประชาชนรุกร้าพื้นที่เพื่อเป็นแหล่งทำมาหากิน จึงมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนในการเก็บรวบรวมข้อมูลทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ก่อนที่จะถูกทำลาย (พระใบฎีกาสุพรรณ ตปสีโล, 2560)

วัดในจังหวัดลำพูนเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ เพราะมีพุทธศิลป์เป็นแหล่งจูงใจ พุทธศิลป์เป็นทัศนูปกรณ์ในการสอนธรรมะได้อย่างยอดเยี่ยม ฉะนั้น เมื่อศึกษาความหมายของพุทธศิลป์ให้ลึกซึ้งลงไปแล้ว จะเห็นว่าเป็นเรื่องของธรรมะทั้งสิ้น จึงเห็นว่าการอนุรักษ์ไว้วันนี้มีคุณค่าทางการดำรงพระพุทธศาสนาไว้ และเป็นการเผยแพร่พระพุทธศาสนาด้วย และยังเป็นแหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สามารถทำให้เศรษฐกิจโดยรวมของชาติดีขึ้นได้ ฉะนั้นวัดจึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่า เพราะเป็นแหล่งรวมของวัฒนธรรม มีทรัพยากรทางกายภาพทรัพยากรทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมเพียงแต่จะถ่ายทอดออกไปได้อย่างไร ถ้าเราไปแยกส่วน ไม่ได้มองอย่างต่อเนื่องเป็นเหตุเป็นผล เราก็คงทำได้เพียงแค่วัดเพื่อถ่ายรูปสวยงาม ชาวต่างชาติจำนวนมากที่มีพื้นฐานศาสนาและวัฒนธรรมต่างกันก็มาเพียงแค่อ่านรูป บางครั้งก็มาทำกริยาที่ไม่เหมาะสม คนไทยบางกลุ่มมาก็ไม่ได้สร้างเสริมปัญญา ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะวัดไม่ได้แสดงบทบาทอย่างชัดเจนว่าจะพัฒนาสังคมทั้งที่บทบาทของวัดสามารถสนองประโยชน์ได้ทั้ง 2 ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และด้านการนำรายได้เข้ามาทำนุบำรุงวัด ทำนุบำรุงท้องถิ่นจังหวัดและประเทศโดยรวม ศาสนาศูนย์กลางของการตั้งชุมชน (Phra Somphop Nasing, 2013)

ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาในหัวข้อ “การบริหารจัดการวัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดลำพูน” เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของวัดในจังหวัดลำพูน โดยเลือกศึกษาเฉพาะวัดที่มีศักยภาพทางการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ของจังหวัด มีสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีคุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ และเป็นแหล่งรวมจิตใจของชาวจังหวัดลำพูน รวมถึงยังตั้งอยู่ในชุมชนแหล่งการท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของจังหวัด ดังนั้นเพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของจังหวัด ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาศักยภาพวัดดังกล่าว ทั้ง 6 วัดนี้ เพื่อนำข้อมูลที่ได้เสนอต่อทางวัด เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา หรือการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีคุณภาพและยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

เพื่อศึกษาการบริหารจัดการวัดในจังหวัดลำพูน และวิเคราะห์การบริหารจัดการวัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดลำพูน

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารจัดการวัดในจังหวัดลำพูน และวิเคราะห์การบริหารจัดการวัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดลำพูน การวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การท่องเที่ยวเชิงพุทธ และ อัตลักษณ์ของท้องถิ่น

การท่องเที่ยวเชิงพุทธ และ อัตลักษณ์ของท้องถิ่นรูปแบบของกิจกรรมตามแบบเดิมของท้องถิ่น มักจะถูกปรับเปลี่ยนไปเพื่อให้เกิดความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว ทำให้ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการจัดกิจกรรมประเพณีมีผู้ใช้มีเพียงชาวบ้านหรือคนในชุมชนเท่านั้น หากแต่มีหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ เข้ามาร่วมด้วย (หยีฟาง แซ่ฟาง, 2559) บทบาทของวัดสามารถสนองประโยชน์ได้ทั้ง 2 ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และด้านการนำรายได้เข้ามาทำนุบำรุงวัด ทำนุบำรุงท้องถิ่น จังหวัดและประเทศโดยรวม ศาสนาศูนย์กลางของการตั้งชุมชน (Phra Somphop Nasing, 2013)

การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation)

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation Approach) ถือว่าเป็นตัวอย่างแนวคิดหนึ่งที่มีส่วนช่วยให้เกิดกระบวนการสื่อสารหรือการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างสมาชิกในสังคมหรือชุมชนให้เป็นไปได้ โดยสะดวกขึ้นความเป็นชุมชนเข้มแข็ง (Strong Community) จะเกิดขึ้น ได้ หากสมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วมในการติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพราะการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน จะเป็นพลังชุมชนที่ผลักดันให้เกิดการสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาของชุมชนในแต่ละขั้นตอนให้บรรลุเป้าหมาย (จินตวีร์ เกษมศุข, 2561)

เออร์วิน (Erwin, 1976) กล่าวว่าว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนคือ กระบวนการที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนาร่วมคิด ร่วมตัด สิ้นใจแก้ปัญหาของตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความรู้และความชำนาญร่วมกับวิทยาการที่เหมาะสม และสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องการใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนกับการพัฒนาชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ยึดเอกสารเป็นหลักทั้งส่วนที่เป็นเอกสารปฐมภูมิ และเอกสารทุติยภูมิ มีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม มีการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีขั้นตอนในการศึกษาวิจัย ดังนี้

1) การศึกษาภาคเอกสาร ได้ทำการศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

(1) ข้อมูลประวัติวัดในจังหวัดลำพูน และวัดตัวอย่างทั้ง 6 วัด ที่เลือกมาเป็นกรณีศึกษาข้างต้น ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลเอกสารจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 นอกจากนั้นยังได้มีการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ เอกสารทางวิชาการและงานวิจัยอื่น ๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้อง

(2) ข้อมูลการบริหารจัดการวัดตามหลักพระพุทธศาสนา การบริหารจัดการวัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดลำพูน ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ ตำรา เอกสาร และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

2) การศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาโดยใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ดังนี้ โดยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในการเก็บข้อมูล โดยกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เจ้าอาวาส ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประธานสภาวัฒนธรรม และผู้บริหารโรงเรียน นักวิชาการของมหาวิทยาลัย และนักวิชาการของสำนักงานวัฒนธรรม ใช้เครื่องมือด้านการบริหารจัดการ คือ การวิเคราะห์ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกขององค์กร เก็บบันทึก รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการวัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ จากจำนวนพื้นที่ 6 วัด ในจังหวัดลำพูน

3) การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะได้รวบรวมข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการศึกษาข้างต้น ทั้งในส่วนของ การศึกษาจากภาคเอกสารและการศึกษาภาคสนาม ทั้งในส่วนของ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึก จากนั้นจึงได้ทำการศึกษาอย่างละเอียด จัดลำดับความสำคัญของข้อมูลที่มีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัย เรียบเรียงข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีการ วิเคราะห์เนื้อหาและพรรณนาวิเคราะห์ แล้วจึงสรุปผลเพื่อเขียนงานวิจัยให้ตรงตามวัตถุประสงค์ พร้อมข้อเสนอแนะจากผู้วิจัย

ผลการวิจัย

1. การบริหารจัดการวัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดลำพูน

ผลการวิจัย พบว่า การบริหารมีความสำคัญต่อการดำเนินงานของวัด ในอันที่จะพัฒนาวัดให้เป็นระบบสามารถส่งเสริม ศึกษสงฆ์ สามเณร เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย และสามารถเป็นแบบอย่างที่ดี ต่อการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดี โดยสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “การบริหารงานของวัดว่า มีความสำคัญในการทำให้วัด สามารถพัฒนาไปในแนวทางที่ถูกต้อง กล่าวคือ ทำให้ภิกษุสงฆ์ สามเณร มีความรู้ความสามารถ ทำให้ภิกษุสงฆ์ สามเณร ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย ทำให้วัดสามารถทำหน้าที่เผยแผ่วิถีชีวิตที่ประเสริฐไปสู่สังคม ทำให้ประชาชนรู้สึก ว่า วัดเป็นของชุมชน ทำให้วัดเป็นศูนย์การศึกษาเล่าเรียน และทำให้วัดมีความร่มรื่นเป็นที่พบปะนันทนาการของประชาชน”

ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ และ ศาสนสถาน หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น และมีความสำคัญในฐานะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนาที่แสดงถึงอารยธรรมของท้องถิ่น ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภท ศิลปวัฒนธรรม และประเพณี หมายถึง ทรัพยากรการท่องเที่ยว ที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียม ประเพณีที่มีเอกลักษณ์ ซึ่งถ่ายทอดกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นกิจกรรมที่ เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ และทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทมนุษย์สร้างขึ้น หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยการสร้างกิจกรรมใหม่ หรือปรับปรุงดัดแปลง เพื่อให้สถานที่ที่มีความหลากหลาย ในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยว คุณค่าและมีบทบาทที่สำคัญยิ่ง นอกจากนี้ วัดยังประกอบด้วย สภาพแวดล้อมทั้งทางภูมิสถาปัตยกรรมที่สวยงาม วัดจึงเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และมีคุณค่าทางศิลปะ ที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจ

วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดลำพูน ได้แก่ 1) วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร (พระอารามหลวง ชั้นเอก) สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 17 ในรัชสมัยของพญาอาทิตย์ราช กษัตริย์แห่งราชวงศ์จามเทวีวงศ์ โดยที่แห่งนี้ เคยเป็นพระราชฐานของพระองค์ซึ่งพระราชทานอุทิศถวายให้เป็นวัดพระธาตุ เพื่อเป็นพุทธบูชาหลังจากที่พระบรมสารีริกธาตุ อันมีโบราณสถาน คือ พระบรมธาตุหริภุญชัย, สุวรรณเจดีย์หรือปทุมวดีเจดีย์, หอไตรหรือหอธรรม, วิหารหลวง, วิหารพระเจ้าละโว้, วิหารพระเจ้าทันใจ เป็นต้น 2) วัดพระพุทธรูปตากผ้า (พระอารามหลวง ชั้นตรี) วัดพระอารามหลวง ท่านครูบาพรหมา ได้เริ่มการพัฒนาวัดอย่างเต็มที่ โดยการลงมือทั้งก่อสร้างและซ่อมแซมถาวรวัตถุที่ทรุดโทรม เช่น พระวิหารจตุรมุข ได้ต่อเติมยอดมณฑปขึ้นอย่างที่เห็นในปัจจุบัน มีโบราณสถาน คือ พระวิหารจตุรมุข, ประวัตินรอยตากผ้า, รอยเท้าครูบา, เป็นต้น 3) วัดมहांวัน หรือมหานาราม (ราษฎร์) วัดมहांนาราม ตั้งอยู่ใกล้กับคูเมืองด้านทิศตะวันตก ห่างจากประตูมहांวันประมาณ 50 เมตร ริมถนนจามเทวี ตำบลในเมือง อำเภอเมืองลำพูน พระอารามแห่งนี้สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระนางจามเทวี ปฐมกษัตริยาแห่งนครหริภุญไชย มีโบราณสถาน คือ พระวิหารหลวง, พระเจดีย์ประธาน, พระรอดกรุวัดมहांวัน เป็นต้น 4) วัดพระยืน หรือวัดอรุณญิการาม (ราษฎร์) วัดพระยืนเป็นวัดประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่วัดหนึ่งในจังหวัดลำพูน เป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองแห่งนครหริภุญชัย สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวีเป็นปฐมกษัตริย์ครอบครองนครหริภุญชัยองค์ที่ 1 นับอายุปัจจุบันได้ 1330 ปี มีโบราณสถาน คือ เจดีย์พระยืน, หลัทธิศาจารย์, เป็นต้น 5) วัดจามเทวี (ราษฎร์) วัดจามเทวี หรือเดิมชื่อ วัดกู่กุด ตั้งอยู่บนถนนจามเทวี หมู่ 5 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เมื่อปี พ.ศ. 1298 พระนางจามเทวีนำช่างละโว้ มีโบราณสถาน คือ เจดีย์ทรงปราสาทยอดแบบหริภุญชัย, เจดีย์มหาพล ที่เรียก กู่กุด เป็นต้น 6) วัดพระบาทห้วยต้ม เริ่มก่อสร้างวิหาร ครอบรอยพระพุทธรูปบาทห้วยต้ม โดยวงศิศลาฤกษ์ เมื่อวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2490 จนถึงปัจจุบัน ผลงานของท่านพระครูพัฒนากิจจานุรักษ์ หรือพระเถระเกจิชื่อดังอดีตเจ้าอาวาสเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของชาวบ้านและประชาชนโดยทั่วคือ ท่านครูบาวงศ์ มีแหล่งท่องเที่ยว คือ รอยพระพุทธรูป, พระบาทหลังกบ, สรีระสังขารครูบาวงศ์ เป็นต้น

2. การบริหารจัดการวัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดลำพูน

ผลการวิจัย พบว่า การวางแผนกลยุทธ์ เป็นเทคนิคของการแก้ไขปัญหาระยะยาว หนทางของการพัฒนา จึงต้องกำหนดวิสัยทัศน์ (สิ่งที่อยากเห็น อยากเป็น) และพันธกิจ (สิ่งที่ต้องกระทำ เพื่อก้าวไปสู่ความสำเร็จ) รวมทั้งมีแผนการที่ก้าวสู่ความสำเร็จเป็นระยะๆ และมีการประเมินผลเพื่อปรับกลยุทธ์ ตามช่วงเวลาที่เหมาะสม การทำแผนกลยุทธ์ เป็นวิธีการบริหารที่คำนึงถึง ความสอดคล้องของกลุ่มคณะ หรือองค์กรที่เหมาะสมกับสภาวะแวดล้อม ขั้นตอนสำคัญของการทำแผนกลยุทธ์ คือการพิจารณาสภาวะแวดล้อม ภายนอกและภายในของกลุ่มคณะหรือองค์กร หรือเรียกการวิเคราะห์ SWOT พบว่า ข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญการสัมภาษณ์ การสังเกตเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูล โดยกลุ่มตัวอย่างได้กำหนดวิสัยทัศน์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดทั้ง 6 วัด ในจังหวัดลำพูน คือ “วัดพื้นบ้าน วิถีชุมชน คนลำพูน” ตามระยะเวลาของคณะกรรมการดำเนินงาน 4 ปี และพันธกิจในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดทั้ง 6 วัด ในจังหวัดลำพูน สรุปได้ดังนี้ 1) ให้วัดมีชีวิตเป็นแหล่งเรียนรู้ ศูนย์กลางของชุมชนมีกิจกรรมเคลื่อนไหว 2) มีกิจกรรมทุกเดือนเล่าขาน เล่าเรื่อง ตำนานของคนลำพูนในอดีต 3) รวบรวมผู้ทรงภูมิปัญญา ปราชญ์ชาวบ้านจัดทำทะเบียนโบราณสถานและวัตถุในวัด และ 4) สืบสานภูมิปัญญา ชาวบ้านของอัตลักษณ์ท้องถิ่นของชาวลำพูน สามารถ

วิเคราะห์ผล จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และอุปสรรค (SWOT Analysis) ของวัดในพื้นที่ทั้ง 6 วัด ในจังหวัดลำพูน ตามพื้นที่ ได้แก่ (1) วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร (2) วัดพระพุทธรูปบาทตากผ้า (3) วัดมหาวัน (4) วัดพระยืน (5) วัดจามเทวี และ(6) วัดพระพุทธรูปบาทห้วยต้ม สามารถแสดงได้ดังแผนภาพที่ 1

<p>จุดแข็ง (S) 1) ภูมิทัศน์วัด ด้านสถาปัตยกรรมที่สวยงาม โดดเด่น 2) ใกล้แหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ และสถานที่สำคัญ ใกล้จังหวัดเชียงใหม่ 3) แหล่งรวมภูมิปัญญาทั้งอดีตและปัจจุบัน มีประชาชนผู้รู้เป็นต้นตุนบุคคลสำคัญต่าง ๆ 4) เป็นแหล่งทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจของเจ้าแม่จามเทวี 5) บุคลากรที่เข้มแข็งเชี่ยวชาญจากหลายภาคส่วน และ 6) มีทุนทางวัฒนธรรม</p>	<p>โอกาส (O) 1) เพิ่มช่องทางการสื่อสารให้เป็นระบบ 2) กำหนดไว้ในแผนพัฒนาของหมู่บ้าน, ตำบล, เทศบาล และจังหวัด 3) สร้างความเข้าใจของชุมชนในพื้นที่ทั้งหมด 4) จัดทำระบบโครงสร้างการบริหารจัดการวัดให้มีความพร้อม มีแผนชัดเจน เพื่อของบประมาณสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง จากหมู่บ้าน, ตำบล, เทศบาล และจังหวัด หรือองค์กรภายนอก และ5) สถานที่สะดวกเชื่อมโยงถึงกันทุกจุด</p>
<p>จุดอ่อน (W) 1) ยังไม่ได้จัดเก็บวัดอย่างเป็นระบบตามหลักวิชาการ 2) ยังไม่มีแผนที่เส้นทางที่ชัดเจน 3) การตลาดและประชาสัมพันธ์ยังไม่ทั่วถึง 4) ขาดการรวบรวมประชาชนชาวบ้านและข้อมูลทะเบียน 5) ประชาชนบางส่วนยังไม่มีส่วนร่วม 6) ขาดจิตอาสา ขาดบุคลากรให้บริการ (ผู้ดูแลศาสนสถานและศาสนวัตถุ) และ 7) วัดยังไม่เปิดบริการด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธอย่างเป็นทางการ</p>	<p>อุปสรรค (T) 1) ยังไม่พร้อมในระบบภายใน ในการบริการชุมชน 2) ขาดงบประมาณ 3) ศาสนสถานและศาสนวัตถุชำรุด เนื่องจากฝนตก น้ำซึมได้ 4) เส้นทางทางเรือไม่สามารถมาช่วยสนับสนุนได้ และเส้นทางน้ำมีขยะ 5) ยังไม่แล้วเสร็จ จึงเป็นเหตุให้ไม่สามารถรองรับกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธได้ และ 6) ขาดการตลาดและประชาสัมพันธ์ ตลอดจนการประสานงานในการแนะนำประชาชนชาวบ้าน และผู้ทรงภูมิปัญญาในท้องถิ่น</p>

ภาพที่ 1: การวิเคราะห์ผล จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และอุปสรรค (SWOT Analysis)

สรุป

การบริหารจัดการวัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดทั้ง 6 วัด ในจังหวัดลำพูน ควรมีการประสานงานระหว่างหน่วยงานราชการ บ้าน วัด โรงเรียน ได้เข้ามามีส่วนร่วมส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ โดยกำหนดกิจกรรมในวันสำคัญทางพุทธศาสนา การทำแผนส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดทั้ง 6 วัด ในจังหวัดลำพูน ไปปฏิบัติในโครงการจัดทำเอกสารเผยแพร่ด้านการตลาดและประชาสัมพันธ์ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือบริการวิชาการท่องเที่ยวเชิงพุทธ การสร้างเอกลักษณ์ความภูมิใจในวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาองค์ความรู้ทางศิลปะสู่ชุมชน การมีส่วนร่วมกับชุมชนในการจัดกิจกรรมพัฒนาวัดแบบมีชีวิต การนำแผนพัฒนา “วัดพื้นบ้าน” ไปปฏิบัติ ในการสร้างเอกลักษณ์ความภาคภูมิใจ ในวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาองค์ความรู้ทางศิลปะ วัฒนธรรมสู่ชุมชน โครงการจัดหาแหล่งเงินทุนในการพัฒนา “วัดพื้นบ้าน”

อภิปรายผล

1. การบริหารจัดการวัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดลำพูน

ผลการวิจัย พบว่า การบริหารมีความสำคัญต่อการดำเนินงานของวัด ในอันที่จะพัฒนาวัด ให้เป็นระบบ สามารถส่งเสริม ภูมิปัญญา สามเณร เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของ พระธรรมวินัย และสามารถเป็นแบบอย่างที่ดี ต่อการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดี โดยสอดคล้องกับเออร์วิน (Erwin, 1976) กล่าวไว้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการ ดำเนินงานพัฒนาร่วมคิด ร่วมตัด สิ้นใจแก้ปัญหาของตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความรู้และความชำนาญ ร่วมกับวิทยากรที่เหมาะสม และสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องการใช้ แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนกับการพัฒนาชุมชน เพราะว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน ถือว่าเป็นตัวอย่าง แนวคิดหนึ่งที่มีส่วนช่วยให้เกิดกระบวนการสื่อสารหรือการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างสมาชิกในสังคมหรือชุมชน ให้เป็นไปได้อย่างสะดวกขึ้นความเป็นชุมชนเข้มแข็ง จะเกิดขึ้น ได้ หากสมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วมในการ ติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

2. การบริหารจัดการวัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดลำพูน

ผลการวิจัย พบว่า การวางแผน กลยุทธ์ เป็นเทคนิคของการแก้ไขปัญหาระยะยาว หนทางของการ พัฒนา จึงต้องกำหนดวิสัยทัศน์ (สิ่งที่อยากเห็น อยากเป็น) และพันธกิจ (สิ่งที่ต้องกระทำ เพื่อก้าวไปสู่ ความสำเร็จ) รวมทั้งมีแผนการที่ก้าวสู่ความสำเร็จเป็นระยะๆ และมีการประเมินผลเพื่อปรับกลยุทธ์ ตามช่วงเวลา ที่เหมาะสม การทำแผนกลยุทธ์ เป็นวิธีการบริหารที่คำนึงถึง ความสอดคล้องของกลุ่มคณะ หรือองค์กรที่ เหมาะสมกับสภาวะแวดล้อม ขั้นตอนสำคัญของการทำแผนกลยุทธ์ คือการพิจารณาสภาวะแวดล้อม ภายนอก และภายในของกลุ่ม คณะหรือองค์กร จนเป็นจุดแข็ง ได้แก่ 1) ภูมิทัศน์วัด ด้านสถาปัตยกรรมที่สวยงาม โดดเด่น 2) ใกล้แหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ และสถานที่สำคัญ ใกล้จังหวัดเชียงใหม่ 3) แหล่งรวมภูมิปัญญาทั้งอดีตและปัจจุบัน มี ปราชญ์ผู้รู้ เป็นต้นทุน บุคคลสำคัญต่าง ๆ 4) เป็นแหล่งทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจของเจ้าแม่จามเทวี 5) บุคลากรที่เข้มแข็ง เชี่ยวชาญจากหลายภาคส่วน และ6) มีทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาของชุมชนในแต่ละ ขั้นตอนให้บรรลุเป้าหมาย เพราะการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน จะเป็นพลังชุมชนที่ผลักดันให้เกิดการ สนับสนุนการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ (จินตวีร์ เกษมสุข, 2561) นอกจากนี้ จะเกิดกระบวนการสร้างความเข้าใจของ ชุมชนในพื้นที่ทั้งหมด สามารถจัดหาระบบโครงสร้างการบริหารจัดการวัด ให้มีความพร้อม มีแผนชัดเจน เพื่อขอ งบประมาณสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง จากหมู่บ้าน, ตำบล, เทศบาล และจังหวัด หรือองค์กรภายนอก ผู้ที่เข้ามามี ส่วนเกี่ยวข้องในการจัดกิจกรรมประเพณีมิใช่มีเพียงชาวบ้านหรือคนในชุมชนเท่านั้น หากแต่มีหน่วยงานและ องค์กรต่าง ๆ เข้ามาร่วมด้วย (หยีฟาง แซ่ฟาง, 2559) บทบาทของวัดสามารถสนองประโยชน์ได้ทั้ง 2 ด้าน ทั้ง ด้านเศรษฐกิจ สังคม และด้านการนารายได้เข้ามาทำนุบำรุงวัด ทำนุบำรุงท้องถิ่น จังหวัดและประเทศโดยรวม ศาสนาศูนย์กลางของการตั้งชุมชน (Phra Somphop Nasing, 2013) ผลจากการวิเคราะห์ SWOT พบว่า ข้อมูล จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญการสัมภาษณ์ การสังเกตเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในการเก็บข้อมูล โดยกลุ่ม ตัวอย่าง ได้ กำหนดวิสัยทัศน์ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดทั้ง 6 วัด ในจังหวัดลำพูน คือ “วัดพื้นบ้าน วิถีชุมชน คนลำพูน”

ข้อเสนอแนะ

1) ควรศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดทั้ง 6 วัด ในจังหวัดลำพูน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธ และสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวของจังหวัดต่อไป

2) ควรศึกษาเรื่องความต้องการของนักท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ต่อวัดทั้ง 6 วัด ในจังหวัดลำพูน เพื่อเป็นแนวทางสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว ที่เข้ามาเที่ยววัดทั้ง 6 วัด ในจังหวัดลำพูน เพื่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธให้มีความน่าสนใจเพิ่มมากขึ้น

3) ควรศึกษาผลกระทบต่าง ๆ ที่เกิดจากการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ของวัดทั้ง 6 วัด ในจังหวัดลำพูน เพื่อมาศึกษาพัฒนาและแก้ไขต่อไปให้ดีขึ้น

4) ด้านการดำเนินงาน และการปฏิบัติการ ควรจัดให้ผู้นำชุมชนไปศึกษาดูงานแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธอื่น ๆ เพื่อมาปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของพื้นที่ให้ดีขึ้น และควรแบ่งงานกันเป็นทีมรับผิดชอบ กระจายความรับผิดชอบให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในงาน เพื่อสามารถปฏิบัติงานได้อย่างทั่วถึง ด้านการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน ควรจะจัดให้มีคณะกรรมการเพื่อแบ่งสัดส่วนในพื้นที่การขาย และการแบ่งผลกำไร ในกิจกรรมและพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมเท่าเทียมกัน และด้านการติดตามและประเมินผล ให้หน่วยงานทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องติดตามผลงานหรือกิจกรรมและพิธีกรรมต่าง ๆ ให้มากขึ้น เพื่อที่จะสามารถนำเสนอสิ่งบกพร่องต่าง ๆ มาแก้ไขและพร้อมนำไปปรับปรุงยุคต่อไปให้อยู่เสมอ

5) ควรศึกษารูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมกับท้องถิ่น รวมทั้งแนวทางการส่งเสริมการพัฒนาอาชีพ ให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น และรูปแบบการส่งเสริมและพัฒนาฝีมือกลุ่มสินค้าพื้นบ้าน สินค้างานฝีมือต่าง ๆ และสินค้าขึ้นชื่อของแต่ละตำบลที่วัด ทั้ง 6 วัด จะดำเนินการบริหารจัดการให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ

6) ควรศึกษาการสร้างระบบข้อมูล และเครือข่ายการนำเสนอแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่น่าสนใจ สร้างความดึงดูดใจในรูปแบบสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ให้เป็นสื่อการเรียนรู้ที่น่าสนใจและทันสมัย

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2544). *แผนปฏิบัติการการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย*. กรุงเทพฯ:

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.

จินตวีร์ เกษมสุข. (2561). แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาชุมชนยั่งยืน. *วารสารวิชาการ*

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 26(50), 169-186.

พระครูปริยัตริตตานุกูต และอุทัย สติมัน. (2560). พุทธธรรมกับการลดความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย. *วารสาร มจร.*

พุทธปัญญาปริทรรศน์, 2(1), 49-60.

พระใบฎีกาสุพจน์ ตปสีโล. (2560). ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมในสมัย

ลพบุรี. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร.*, 5(2), 75-85.

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- หทัยfang แซ่fang. (2559). การกำหนดนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจากท้องถิ่น: กรณี ประเพณีปอยส่างลอง (บวชลูกแก้ว) จังหวัดแม่ฮ่องสอน. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร.*, 4(2), 89-103.
- Erwin, W. (1976). *Participation Management: Concept, Theory and Implementation*. Atlanta, GA: Georgia State University.
- Phra Somphop Nasing, et al. (2013). Royal Buddhist Monasteries in Rattanakosin Period: Potential Development Guidelines for Promoting Cultural Tourism. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 3(9), 671-676.
- Phrachayanuntamunee. (2017). Searching and Preserving Lanna Palm Leaf Scriptures of Temples for Creating a Learning Source of the Northern Thailand. *Journal of MCU Buddhapanya Review*, 2(3), 57-66.
- Pinyonattagarn, D. (2018). Mind and Enlightenment in Buddhism. *Journal of MCU Buddhapanya Review*, 3(1), 31-44.

Translated Thai References

- Kasemsuk, C. (2018). Public Participation Approach for Sustainable Community Development. *Humanities and Social Sciences Academic Journals*, 26(50), 169-186. (In Thai)
- Mahachulalongkornrajavidyalaya. (1996). *Thai Tipitaka*. Bangkok: MCU Press. (In Thai)
- Ministry of Tourism and Sports. (2001). *National Ecotourism Action Plan*. Bangkok: Ministry of Tourism and Sports. (In Thai)
- Phrabaidega Supot Tabaselo. (2017). History, Propagation Routes of Buddhism and Principle of Buddhaddhamma in the Lopburi Period. *Journal of MCU Peace Studies*, 5(2), 75-85. (In Thai)
- Phrakhrupariyatrattananuyut Khotmechai and Uthai Satiman. (2017). Buddha Dhamma on Reducing Inequality in Thai Society. *Journal of MCU Buddhapanya Review*, 2(1), 49-60. (In Thai)
- Saefang, Y. (2016). The Policies to Promote Cultural Tourism by Local Tradition Poi Sang Long (ordination) Mae Hong Son Province. *Journal of MCU Peace Studies*, 4(2), 89-103. (In Thai)